

EVA TRIVUNOVIĆ

DIAHRONO RAZISKOVANJE BIBLIJSKIH IN IZBIBLIJSKIH FRAZEMOV

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.25.2.3](https://doi.org/10.3986/jz.25.2.3)

V prispevku so predstavljeni temeljna teoretična spoznanja o raziskovanju biblijskih in izbiblijskih frazemov, metodologija za njihovo diahrono raziskovanje in preizkus zastavljene metodologije v praksi. Kljub omejenemu gradivu za nekatera obdobja in pomanjkanju informacij o govornem jeziku preteklih obdobj je bilo v virih mogoče potrditi prisotnost vzorčnega frazema v določenem časovnem obdobju. Pri sestavinski zapolnitvi obravnavanega frazema je v sodobnem času opazen odmik od biblijskega besedila k sodobnemu jeziku in stvarnosti, diahrono pa vpliv različnih prevodov Svetega pisma na frazem.

KLjučne besede: frazeologija, biblijski frazemi, izbiblijski frazemi, slovenski knjižni jezik 16. stoletja, diahroni prikaz

Diachronic Research of Phraseological Units in the Bible and Derived from the Bible

This article presents basic theoretical findings on phraseological units in the Bible and derived from the Bible, and methodology for their diachronic study, which is tested in practice. Even with the lack of data for some periods and information about the spoken language of past eras, it was possible to confirm the existence of the phraseological units analyzed in a certain time period. In modern times, a significant change from the biblical text toward modern language and reality in the components of phraseological units can be observed, as well as the influence of more recent Bible translations.

Keywords: phraseology, phraseological units in the Bible, phraseological units derived from the Bible, sixteenth-century standard Slovenian, diachronic development

0 UVOD

Biblijska besedila so v evropskem prostoru najpogostejši in najproduktivnejši besedilni vir za frazeme (Kržišnik 2008: 41), saj obravnavajo univerzalne teme, ki so prodrle v kulture mnogih narodov, to pa se odraža tudi v njihovih jezikih (Krašovec 1998: 52, po Vrbinč – Vrbinč 2012: 501). V 16. stoletju so se biblijski in izbiblijski frazemi s prvimi prevodi Biblije začeli vključevati v nastajajočo knjižno slovenščino,¹ sprva predvsem v verskih besedilih, nato pa so se razširili tudi v druge vrste besedil.

Prispevek je nastal v okviru usposabljanja mladih raziskovalcev, ki ga financira ARRS pri programu P6-0038.

¹ Nemogoče je ugotoviti, ali in v kolikšni meri so bili v slovenski (govorjeni) jezik prevzeti že prej prek pridrig na podlagi latinskega biblijskega besedila.

V prispevku so najprej predstavljene nekatere dosedanje raziskave (iz)biblijskih frazemov ter na njihovi podlagi izoblikovana metodologija za diahrono raziskovanje biblijskih in izbiblijskih frazemov, ki je nato preizkušena z diahrono analizo frazema *iver/pezdir v očesu svojega bližnjega vidi, bruna v svojem pa ne* v različnih korpusnih in slovarskih virih. Osnova za raziskavo je gradivo za SSKJ16, zato je glavni raziskovalni poudarek na tem obdobju. Da je jezikovna enota v gradivu 16. stoletja obravnavana kot frazem, mora imeti štiri definicijske lastnosti: večbesednost, stalnost, nemotiviranost pomena iz pomenov posameznih sestavin in ekspresivnost.²

Za diahrono potrditev razvoja potencialnih frazemov v različnih obdobjih so bili uporabljeni različni zgodovinski in sodobni slovarji³ in korpusi: za 16. stoletje MD 1592 in MTh 1603, za 17. in 18. stoletje Kastelec – Vorenc,⁴ Slovar jezika Janeza Svetokriškega (Snoj 2014),⁵ Hipolit⁶ in Gutsman 1789, za 19. stoletje Vodnik,⁷ Murko 1833,⁸ Cigale 1860 in Pleteršnik 1894–1895, za 20. stoletje Glonar 1936 in Pavlica 1960 ter za 21. stoletje SSKJ² in SSF.⁹ Uporabljala sem dva elektronska jezikovna korpusa: Jezikovni viri starejše slovenščine IMP (v nadaljevanju IMP) za potrditev prisotnosti frazema v starejših obdobjih in Gigafida 2.0 za potrditev prisotnosti frazema v sodobnem jeziku. Poleg tega sem si pri dokazovanju, da je zveza biblijskega izvora, pomagala tudi s seznamom biblijskih stalnih zvez, ki je kot priloga dodan diplomski nalogi M. M. Galer

- 2 Definicija frazema v 16. stoletju je enaka definiciji frazemov v sodobnem jeziku: »Frazemi so tiste jezikovne enote, ki izpolnjujejo lastnosti večbesednosti, leksikaliziranosti, ustaljenosti v zgradbi in imajo frazeološki pomen, v katerem ima pomembno vlogo tudi konotacija.« (Jakop 2006: 63)
- 3 Pri slovarjih, ki so nastali pred Slovarjem slovenskega knjižnega jezika (1970–1991), navedba frazema v slovarju potrjuje obstoj frazema v tem obdobju. Odsotnost frazema v slovarju pa ne pomeni nujno, da frazem takrat ni obstajal, saj frazeološko gradivo v te slovarje ni bilo vključeno sistematično.
- 4 Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, *Dictionarium Latino-Carniolicum* (1608–1710), www.fran.si.
- 5 Slovar jezika Janeza Svetokriškega prinaša občnoimensko in lastnoimensko besedje pridig Janeza Svetokriškega, ki so bile objavljene v petih knjigah Svetega priročnika (1691–1707), www.fran.si.
- 6 Hipolit je slovar dokončal leta 1712, zbirka torej vsebuje besedje z začetka 18. stoletja (Kidrič 2013). Uporabljala sem Kartoteko gesel obrnjene latinsko-nemško-slovenskega in nemško-slovensko-latinskega slovarja Hipolita Novomeškega, ki jo je pripravil J. Stabej in jo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- 7 Valentin Vodnik: Slovenski besednjak, 1804–1806. Uporabljala sem Kartoteko gesel obrnjene nemško-slovenskega slovarja Valentina Vodnika, ki jo je pripravil J. Stabej in jo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- 8 E. Kržišnik je v svojem članku Frazeologija v Murkovem slovarju (1999: 312–347) izpisala in s komentarji opremila vse frazeološke enote, ki se pojavijo v navedenem delu. Pri delu sem uporabljala njen izpis in ne samega slovarja.
- 9 Na portalu Fran je dostopen še en zgodovinski slovar, in sicer Slovar stare knjižne prekmurščine Vilka Novaka (tiskana izdaja 2006, spletna izdaja 2014). V raziskavi ni upoštevan, ker gre večinoma za verska besedila, tudi delne prevode Biblije, iz zapisov v slovarju pa zaradi premalo sobesedila ni mogoče ugotoviti, kdaj gre za citate in kdaj za frazeme.

(2001: 56–82), saj SSKJ² in SSF biblijskega izvora frazemov ne označujeta dosledno (prim. Kržišnik 2000; 2013).

1 BIBLIJSKE STALNE BESEDNE ZVEZE V JEZIKOSLOVNI TEORIJ

Na Slovenskem se je z (iz)biblijskimi frazemi¹⁰ ukvarjala predvsem E. Kržišnik (prim. 2000; 2008; 2013). Biblijske stalne besedne zveze (citate in frazeme) je kategorizirala glede na to, kako so se oblikovale in osamosvajale (Kržišnik 2000: 70–71): **(a)** izraz se je osamosvojil v dobesedni obliki (npr. *dati cesarju, kar je cesarjevega, in bogu, kar je božjega*); **(b)** izraz se je osamosvojil v delno spremenjeni obliki (spremembe v skladu z običajnim jezikom, sprememba leksikalne zapolnitve, besednega reda, krajšanje; npr. *dežela, kjer/tam se cedi(ta) med in mleko*); **(c)** izraz je bil sprejet kot ljudska modrost, ki kot pregovor ohranja temeljno strukturo in leksikalno zapolnitev, vendar izgublja povezavo z izhodiščnim besedilom in tako osamosvojen tvori variante (npr. *Kar seješ, žanješ; Kdor seje, ta žanje; Kakršna setev, takšna žetev*); in **(č)** izraz se je oblikoval na podlagi biblijske zgodbe, ne po izrazu v Bibliji (npr. *prodati (kaj) za skledo leče*).

Njeno delitev povzemajo vsi drugi, ki se ukvarjajo s to tematiko (npr. Galer 2001; Vrbinc – Vrbinc 2012; Mavsar 2016). M. M. Galer (2001: 31–35) jo dopolnjuje z ugotovitvijo, da se je (iz)biblijski frazem lahko razvil iz različnih tipov zvez v Bibliji, in sicer iz zvez, ki imajo v Bibliji **(a)** dobesedni ali **(b)** preneseni ali **(c)** dobesedni in preneseni pomen. Podobno D. Baláková in V. M. Mokijenko (2016: 114–115) ločujeta štiri skupine (iz)biblijskih frazemov glede na njihov odnos do izvirnega teksta:¹¹ **(a)** v Bibliji ima zveza primarni pomen, v sekundarnih tekstih pa preneseni pomen (npr. *prepovedani sad*); **(b)** v Bibliji ima zveza primarni in preneseni pomen (npr. *odpreti komu oči*); **(c)** v Bibliji se zveza ne pojavlja kot stalna jezikovna enota, pač pa je stalna besedna zveza postala s kasnejšo rabo (npr. *(kot) izgubljeni sin*); in **(č)** že v Bibliji gre za ustaljeno besedno zvezo, ki se je ohranila tudi v sekundarnih besedilih (npr. *oko za oko, zob za zob*). Pomanjkljivost njune delitve je, da ne navajata kriterijev za uvrščanje frazemov v določeno skupino, zato je tudi med zgledi za posamezne skupine predvsem z vidika zgodovinskega jezikoslovja nekaj nejasnosti.

Biblijske stalne besedne zveze ne vključujejo samo biblijskih in izbiblijskih frazemov, temveč tudi biblijske stalne citate. V primerjavi s priložnostnimi citati, ki so individualni in enkratni, so stalni citati kolektivni, torej skupni celotni jezikovni

¹⁰ Na kratko jih omenja tudi J. Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika (1992: 318–319) v geslu *svetopisemski*: »Tak kakor v svetem pismu, npr. svetopisemski stil [...] Veliko je svetopisemskih frazeologemov: *nebeško kraljestvo; solzna dolina; kjer se cedita med in mleko; Oko za oko, zob za zob; Človek ne živi samo od kruha, temveč od vsake besede, ki pride iz božjih ust.*« Pri tem Toporišič ne navaja natančneje, po čem je kaj enako kot v Svetem pismu: po obliki ali pomenu ali čem drugem.

¹¹ V članku so navedeni nemški, ruski in slovaški frazemi. Slovenske frazeme navajam iz SSF ali SSKJ².

skupnosti. Razlika med stalnim citatom in frazemom zajema tri vidike: uzaveščenost vira pri govornih nekega jezika, osamosvojenost pomena zveze in sprememba na pomenski ravni. Citat ohranja pomen in smisel prvotnega sobesedila, katerega del nikoli ne preneha biti. Frazem se od smisla prvotnega besedila osamosvaja in dobiva nove pomene v novih besedilih, smisel prvotnega besedila pa se vsaj delno ohranja v konotativnem delu pomena (Kržišnik 2000: 67–69). Izcitatni frazem tako dobiva vedno bolj splošen pomen in se uporablja v vedno bolj raznolikih kontekstih in besedilih. Dodatno nam lahko pri ločevanju frazemov od citatov v sodobnih zapisanih besedilih pomaga tudi navedba vira citiranja ali avtorja, raba narekovajev¹² ali drugačna oblika zapisa (npr. ležeči tisk) in podobna sredstva (Polajnar 2013: 11).

1.1 Biblijske stalne besedne zveze v gradivu 16. stoletja

Navedene raziskave se ukvarjajo s predvsem s sekundarnimi teksti in anketiranjem govorcev sodobnega jezika, velik del gradiva za knjižni jezik 16. stoletja pa predstavljajo delni in celotni prevod Biblije, zato je treba definirati odnos med biblijskim frazemom in prvotnim besedilom – katere pojavitve zvez iz primarnega biblijskega besedila obravnavati kot frazeme ter kako v pretežno verskih besedilih ločiti frazeme od stalnih in priložnostnih citatov.

1.1.1 Biblijski in izbiblijski frazemi v gradivu 16. stoletja

V gradivu 16. stoletja se je zaradi velikega deleža biblijskih besedil v različnih prevodih kot ključnega pomena izkazalo razlikovanje, ali so bile večbesedne enote že v izvirnih svetopisemskih besedilih frazeološke ali ne. Tako je smiselno govoriti o dveh tipih frazemov: biblijskih in izbiblijskih frazemih.¹³ Biblijski frazemi so bili v slovenski knjižni jezik iz jezikov svetopisemskih predlog (skupina 1.1.1.4) prevzeti kot že izoblikovane frazeološke enote, izbiblijski frazemi pa so svojo stalnost in/ali

12 Zgolj narekovaji niso zanesljiv način ugotavljanja, ali je nekaj citat ali frazem ali metafora, temveč je treba upoštevati sobesedilo in druga merila. V enem primeru narekovaji označujejo citat: »Pri Mateju in Luku lahko beremo njegovo [Jezusovo] stvarno napoved: ‚Glejte, pošiljam vas kakor ovce med volkove.‘« (Dnevnik, 2007 po Gigafida 2.0), v drugem pa frazem: »Namesto da bi se uveljavil kot pronicljiv in duhovit kritik človeških napak na političnem področju, se podaja v nevarnost, da bo izpadel kot očitno pristranski nergač, ki pri njih išče dlako v jajcu, pri drugih pa še ‚bruna v očesu‘ ne vidi.« (Mladina, 1999 po Gigafida 2.0)

13 V strokovni literaturi se pojavljata termina *biblični frazem* (npr. Kržišnik 2000; Galer 2001) in *izbiblični frazem* (npr. Kržišnik 2013), v nekaterih primerih tudi *(iz)biblični frazem* (npr. Kržišnik 2008), vendar nerazlikovalno. Tudi v isti objavi se istopomensko rabita oba termina (npr. Mavsar 2006). V članku A. Vrbinc in M. Vrbinc (2012) se pogosto pojavlja tudi opisno poimenovanje: »frazemi iz Svetega pisma« ali »frazemi, ki izvirajo iz Svetega pisma«. Le v tem članku je v terminu uporabljen pridevnik *biblijski*, vendar sem se vseeno tudi sama odločila za to končnico. SSKJ² in SP navajata oba pridevnika (*bibličen* in *biblijski*), ki se ujemata v razlagi, pri stalni besedni zvezi *biblični slog* pa oba kažeta na geslo *biblijski*. V Enciklopediji slovenskega jezika je samo geslo *biblijski* (Toporišič 1992: 9). Na podlagi tega sem se odločila, da bom uporabljala termina *biblijski* in *izbiblijski frazem* (razlikovalno, tj. za poimenovanje dveh različnih, a sorodnih skupin frazemov), zapis *(iz)biblijski frazem* pa samo pri povzemanju literature, kjer ta dva tipa frazemov nista obravnavana ločeno, termini pa so rabljeni nesistematično.

preneseni pomen dobili šele v procesu frazeologizacije v slovenskem jeziku (prim. Kržišnik 2000: 68–71; 2008: 41). V osnovi delitev sledi skupinam Mokijenka in Balákové, a z nekaj dopolnitvami in natančnejšimi definicijami.

- 1.1.1.1** Besedne zveze, ki imajo v Bibliji dobesedni pomen: te zveze v izvirnem besedilu niso frazemi. Če se zveza pojavi v sekundarnih besedilih v ustaljeni obliki in s prenesenim pomenom, je to izbiblijski frazem. Če v gradivu za knjižni jezik 16. stoletja zveza v sekundarnih besedilih ni izpričana ali je rabljena v dobesednem pomenu, v tem obdobju ni potrjena kot frazeološka, tudi če v sodobnem jeziku obstaja frazem, ki je nastal iz nje. V to skupino uvrščam tudi opise simbolnih dejanj,¹⁴ kjer velja podobno: šele pojavitev v sekundarnih besedilih, kjer ostaja zgolj simbolni pomen dejanja, nakazuje začetek procesa osamosvajanja in frazeologizacije besedne zveze v slovenskem knjižnem jeziku.
- 1.1.1.2** Besedne zveze, ki imajo v Bibliji dobesedni in preneseni pomen: v ta tip so uvrščene predvsem podobe iz prilik in podobnih ilustrativnih biblijskih izrekov. Pojavitev v Bibliji ni frazem, je pa lahko izbiblijski frazem uporaba zveze v sekundarnih besedilih. Posebno pozornost zahtevajo razlage evangelijskih odlomkov, kjer se podoba pojavlja, pri katerih so meje med metaforo, frazemom in citatom pogosto zabrisane.
- 1.1.1.3** Besedne zveze, ki imajo v Bibliji preneseni pomen: če se zveza v Bibliji pojavi samo enkrat, izven Biblije pa sploh ne, ni obravnavana kot frazem, temveč kot ustvarjalna metafora, saj ena pojavitev ni dovolj za potrditev frazema kot ustaljene jezikovne enote.
- 1.1.1.4** Besedne zveze, ki so frazemi že v Bibliji: da je zveza obravnavana kot biblijski frazem, mora že v biblijskem besedilu ustrezati kriterijem za frazem: pojaviti se mora večkrat (vsaj dvakrat) v ustaljeni obliki in z enakim prenesenim pomenom. Posebno pozornost zahtevajo odlomki, ki opisujejo iste dogodke in se zato enaka ali podobna zveza pojavi večkrat (npr. evangelijski). V tem primeru se vsi zgledi upoštevajo kot ena pojavitev. Za biblijski frazem je torej značilno, da se večbesedna enota v enaki ali podobni obliki z enakim prenesenim pomenom pojavi v več svetopisemskih besedilih ter da je s tem pomenom in obliko prvič znana iz Biblije.¹⁵

¹⁴ Tudi J. Narat opozarja na to, da to še niso frazemi in da se niso frazeologizirali vsi opisi simbolnih dejanj v Bibliji: »V posebno skupino spadajo zveze, ki pomenijo simbolna dejanja in so zaradi svojega opisovanja realnega v Bibliji (morda) šele na poti v frazem [...] Je pa v celotni Dalmatinski Bibliji izpričanih veliko več frazemov [...] ter več opisov simbolnih dejanj, ki kasneje postanejo frazemi (*posuti se s pepelom*) ali pa tudi ne (*otresti prah od nog*).« (Narat 2007: 290, 295)

¹⁵ Nekateri frazemi, ki so v gradivu za 16. stoletje izpričani le v Bibliji, ne pa tudi v sekundarnih besedilih, so verjetno starejšega, splošnejšega nastanka in ne specifično biblijskega (npr. *krona ne bo padla komu z glave*), vendar se to z gotovostjo težko dokaže. Ti frazemi niso obravnavani kot biblijski in zato tudi niso predmet te raziskave.

1.1.1.5 Izbiblijski frazemi so lahko nastali tudi na osnovi zgodbe, motiva, osebe ipd. v Bibliji, sam jezikovni izraz pa se v Bibliji ne pojavi. Nekateri raziskovalci za ta tip frazemov uporabljajo poimenovanje »nepriame bibliizmy« (Walter – Fojtů 2012: 4 po Baláková – Mokijenko 2016: 114) oziroma »neizravni bibliizmi« (Opašić 2014: 2), torej posredni izbiblijski frazemi.

1.1.2 Biblijski stalni in priložnostni citati v gradivu 16. stoletja

Trije kriteriji za ločevanje stalnih citatov od frazemov v sodobnem (knjižnem) jeziku (uzaveščenost vira pri govorcih, osamosvojenost pomena zveze in spremembe na pomenski ravni) v slovenščini 16. stoletja niso preverljivi na enak način. Merilo uzaveščenosti in poznavanja vira pri govorcih pri raziskovanju biblijskih in izbiblijskih frazemov 16. stoletja ni uporabno, saj se tega ne da preveriti.¹⁶ Sodobni jezik se od jezika 16. stoletja preveč razlikuje, da bi se lahko zanašali na lastno jezikovno izkušnjo in presojo. Večinoma lahko citate od frazemov ločimo po navedbi citiranega mesta v Bibliji, saj v gradivu 16. stoletja avtorji pogosto navajajo poglavje v Bibliji ali avtorja misli (prim. 1.1.2.1). Vendar nenavajanje vira ne pomeni vedno avtorjevega nezavedanja izvora zveze. Pri piscih 16. stoletja je bil vir gotovo dobro uzaveščen, saj so bili večinoma teologi, duhovniki, pridigarji in so Biblijo zelo dobro poznali. Pomensko osamosvajanje se v nekaterih primerih da določiti, ne pa vedno zaradi pretežno verskega značaja besedil. Osamosvajanje od prvotnega besedila se kaže tudi v obliki oziroma načinu vključevanja zveze v besedilo. V nekaterih primerih se tako frazem od citata loči po strukturi: citati so (skoraj) povsem identični biblijskemu odlomku, frazemi pa se bolj prilagajajo novemu sobesedilu, so okrajšani ipd. Tako kot v sodobnem jeziku (Kržišnik 2000: 70) do te spremembe ne pride vedno in ista zveza se lahko pojavlja kot frazem in citat. Iz teh ugotovitev izvirajo osnovne lastnosti stalnih in priložnostnih citatov v gradivu 16. stoletja ter merila za ločevanje obeh skupin citatov od frazemov.

1.1.2.1 Stalni citati

Citat nima osamosvojenega pomena, kaže očitno povezavo z izvirnim besedilom, njegova struktura je enaka ali zelo podobna prvotnemu odlomku, navedeno je citirano mesto v Bibliji. Tudi če je naveden le avtor (npr. *kakòr S. Peter pishe* (TtPre 1588: 38)), je to citat. Da lahko govorimo o stalnem citatu, mora biti pojavitev več, zaželeno v različnih delih in pri različnih avtorjih. Kot mejna primera med citatom in frazedom sta obravnavana dva tipa pojavitev:

¹⁶ E. Kržišnik (2000: 68) navaja, da je meje med skupinami mogoče določiti samo za vsak primer posebej na podlagi anketiranja rojenih govorcev in/ali z analizo korpusa. Tudi J. Polajnar (2013: 12–13) navaja, da so edini res zanesljivi način za ugotavljanje uzaveščenosti vira pri avtorju besedila vprašalniki. Dodaja, da na zavedanje vira kaže navedba vira, odsotnost navedbe pa ne pomeni nujno nezavedanja vira.

- [a] pojavitve, ki nimajo zapisanega vira zveze, vendar po obliki bolj ustrezajo izvirnemu besedilu kot frazemu, npr.:

Biblijski odlomek (Mt 7,15): »Varite se pred falšh Preroki, kateri v'Ouzhjim gvanti k'vam prideo, s'notraj pak fo resdiravi Volkui« (DB 1584: III, 6a)

Stalni citat: »Obtore naf vse fvoice Ovzhice Christuf par fvetim Matth: na 7. opomina inu veli rekoch, Varite se pred falsh proroki, kateri v'ovzhym gvantu k'vam prideio, inu fo fai snotra sali derezhi Volcie« (KPo 1567: LXXXVI)

Pojavitev med citatom in frazemom: »O Miloftiui Bug, kir fi nas sueiftu opominal, de bi se imeli varouati pred falsh Preroki, kateri v'Ouzhym gvanu knam prideio, isnotrai fo pak resdirai Vulkui« (TkM 1579: 13a–b)

Frazem: »Tada se bo videlo kakoui Volzie inu rasboiniki se pod ouzhio koshu taye inu skriuaio, inu v'fai kpolednimu nyh hude milfi, fourashtuo inu fard, kateri vnyh farzy tizhy nasnanie pride« (JPo 1578: I, 30b)

- [b] pojavitve, ki imajo zapisan vir zveze, vendar so po obliki bliže frazemom kot izvirnemu besedilu, npr.:

Biblijski odlomek (Mt 10,16, podobno tudi Lk 10,3): »Pole, jeft pohlem vas, kakor Ouce, v'frédo mej Volké« (DB 1584: III, 7b)

Stalni citat: »Na tim fueitu bote nadluge imeili. Inu Math. 10. tudi prai htim Iogrom, Ieft vas poshilem koker te ouce vmei te vulke« (TR 1558: a3a)

Pojavitev med citatom in frazemom: »Praui Pridigary fo koker ouce vmei vulki Math. 10.« (TR 1558: Qa–Qb)

Frazem: »Potehmal ta Cerkou, vfi verni, na tim Sueitu vfelei inu poufod vmei Hudyzhi inu hudimi Ludmi, koker Daniel vmei Leumi, inu Ouzhice vmei Vulki, moraiio prebiuati, vedan shnimi voiskouati, fakai ty Hudyzhi nom vfo shlahit reuo, na blagi, na shiuotu, inu na dushi naganeio, inu hote de bi na Boshy Milofti inu pomuzhi zagali.« (TL 1567: 18b)

Pojavitve iz prve skupine so glede na osamosvajanje zveze po pomenu in obliki bliže citatom, iz druge pa frazemom, oboje pa kaže vmesno stanje postopnega osamosvajanja zvez iz citatov v frazeme.

1.1.2.2 Priložnostni citati

Sem se uvrščajo enkratni citati in predvsem primeri iz Kreljeve in Juričičeve postile,¹⁷ ki imata zelo specifično zgradbo: najprej je podan odlomek iz Biblije, sledi razlaga v obliki vprašanj in odgovorov. Trubarjeva postila je nekoliko drugačna, saj biblijskemu odlomku ne sledijo vprašanja in odgovori, temveč strnjeno besedilo pridige. Kot priložnostne citate obravnavam pojavitve, ko se zveza pojavi v vprašanju ali odgovoru kot ponovitev predhodno navedenega odlomka, ki je hkrati tudi vir za frazem (npr. *Kay hozhe Kristus stemi Besedami: Vy fte Sol te semlie, Luzh tiga Sueta?* (JPo 1578: III, 119a)). Vendar ne gre za absolutno pravilo, odvisno je od konteksta, vrste besedila ter predvsem od oblike in pomena zveze v danem besedilu.

¹⁷ Postila je knjiga svetopisemskih odlomkov in pridig za nedelje in nekatere praznike. Kreljeva in Juričičeva sta prevod Spangenbergove postile, Trubar pa je prevedel Lutrovo postilo. Trubarjeva in Juričičeva postila se po obsegu uvrščata takoj za Dalmatinov prevod Biblije (Merše 2013: 161).

2 METODOLOGIJA DIAHRONEGA RAZISKOVANJA BIBLIJSKIH IN IZBIBLIJSKIH FRAZEMOV TER PRIMER ANALIZE

Raziskovanje frazeologije slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja zahteva bistveno drugačen pristop in metodologijo kot raziskovanje frazeologije sodobnega jezika. Pri analizi je bila uporabljena listkovna kartoteka, ki je nastala za potrebe SSKJ16. To je popolni izpis pojavitev vseh besed iz vseh protestantskih besedil 16. stoletja, ki je združen v trimilijonsko, abecedno urejeno kartoteko (Merše 2011: 7). Če želimo najti frazem, moramo pregledati vse pojavitve določenega leksema. Za to raziskavo sem pregledala samostalnike (*bil, bruno, hudič, perel, perelna, perl, perla, perlen, perlin, perlina, satan, sol, tram, troha, volk, vrag, zlodej*) in pridevnike (*babelski, babilonijski, babilonski, ovčji*), za katere sem predvidevala, da bi lahko bili sestavine biblijskih in izbiblijskih frazemov.¹⁸ Pomanjkljivost te metode je zamudnost, vendar omogoča zelo natančen in podroben pregled celotne pomen-ske slike leksema, ki je lahko bistveno drugačna kot pri sodobnem leksemu.¹⁹ Pri raziskovanju jezika 16. stoletja nas namreč lahko spoznanja o sodobnem jeziku tudi zavedejo, zato je treba upoštevati širši družbenozgodovinski, kulturni in idejni kontekst, v katerem so besedila nastala. Ker je večina besedil tega obdobja prevedenih, je pogosto treba upoštevati tudi prevodne predloge (Legan Ravnikar 2015: 451). Ne smemo se zanašati zgolj na svoje sodobno jezikovno znanje, temveč moramo izhajati iz besedil samih (Jelovšek 2018: 468). Raziskovanje frazeologije 16. stoletja je zahtevno tudi zato, ker je frazeologizacija dolg proces in pravi frazemi zgodovinsko gledano predstavljajo končno točko v razvoju (Vrbinc 1997: 140 po Cowie 1983), v knjižnem jeziku 16. stoletja pa so se ti procesi šele začeli. Tako so nekateri sodobni frazemi v gradivu 16. stoletja nefrazeološke stalne besedne zveze in so med frazeme prešli šele kasneje (Kržišnik 1986: 441).

Ustreznost metodologije in teoretičnih osnov je bila preizkušena z diahrono analizo osmih potencialnih biblijskih in izbiblijskih frazemov, ki so bili izpisani iz listkovne kartoteke Sekcije za zgodovino slovenskega jezika: *babelski turn; perline pred svinje metati; ovčji gvant/ovčja koža; kakor ovčica/ovčice/ovca mej volki; sol zemlje; hudič/zlodej hodi okoli kakor rjoveč lev; *drugim videti bil/troho v očeh, sebi bruna/trama ne počutiti*²⁰ in *več kakor las na glavi*. Obravnavani frazemi so bili izbrani na osnovi obsežnejšega frazeološkega gradiva. Izbrani so bili strukturno, tipološko in razvojno različni biblijski in izbiblijski frazemi. Pri vsakem so bile najprej izpisane vse pojavitve v primarnem besedilu, torej Bibliji, iz različnih prevodov. Ostale pojavitve so bile nato razporejene v več skupin glede

18 Pri delu so mi bile v pomoč tudi delovne verzije gesel za SSKJ16: *bil* (M. Merše), *bruno* (J. Narat), *babelski* (A. Legan Ravnikar), *babilonijski* (A. Legan Ravnikar) in *babilonski* (A. Legan Ravnikar).

19 Npr. za pridevnik *bogat* je v gradivu za SSKJ16 potrjen tudi pomen 'mogočen, veličasten', kadar se navezuje na Boga ali Marijo, prim. Jelovšek 2018: 466–467.

20 Zvezdica označuje, da zapisana slovarska oblika frazema ne zajema vseh variant, ki se pojavljajo v gradivu 16. stoletja (prim. 2.1).

na zgoraj zapisane kriterije: v stalne in priložnostne citate, mejne primere, frazeme in metafore. Nato je predstavljena prisotnost frazemov oziroma besednih zvez v zgodovinskih in sodobnih slovarjih in korpusih. V nadaljevanju je prikazan primer podrobne analize, in sicer za frazem **drugim videti bil/troho v očeh, sebi bruna/trama ne počutiti*.

2.1 **Drugim videti bil/troho v očeh, sebi bruna/trama ne počutiti* (Mt 7,3–5 in Lk 6,41–42)

Za frazem je značilna velika variantnost, ki izvira že iz Biblije. Podoba se namreč pojavi v dveh evangelijih (Mt 7,3–5 in Lk 6,41–42) v nekoliko različni obliki, poleg tega so vsak odlomek prevajali večkrat:²¹ odlomek Lk 6,41–42 se pojavi v petih delih v treh različnih prevodih (TT 1557 = TT 1581–82; JPo 1578; DB 1584 = TPo 1595), odlomek Mt 7,3–5 pa v štirih delih v dveh različnih prevodih (TE 1555 = TT 1557 = TT 1581–82; DB 1584). Za razvoj frazema sta pomembni dve leksikalni varianti v prevodih: *bil/troha* in *bruno/tram*:

- [1] Sato kay gledash **Trohe** Voku tuoiega Brata, **Bruuna** pak ker ie vtuoiem laftnem Oku nepozhutih? (JPo 1578: II, 104b; Lk 6,41)
- [2] Inu koku ie tu, de ti vidish eno **bil** vtim okei tuiga brata, inu tu **brunu**, kir ie vtuum laftnim okei ne vidish? (TT 1581–82: I, 251; Lk 6,41)
- [3] Oli koku fmesh rezhi htuumu bratu, dershie de tebi ifmem to **troho** is tuiga oka, inu pole, en **tram** ie vtuum okei? (TT 1581–82: I, 23; Mt 7,4)
- [4] Ali koku fmejsh h'tvojmju Bratu rezhi: Dèrshi, jeft hozhem tebi **Troho** is tvojga oka vseti, inu pole, enu **Brunu** je v'tvoim okej? (DB 1584: III, 6a; Mt 7,4)

V sekundarnih besedilih se pojavijo trije primeri te večbesedne enote, ki nesporno kažejo na to, da se je proces frazeologizacije že začel in da je bil frazem živ v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Najbolj zgovorno o tem priča primer iz predgovora v KPo 1567 (zgleđ 5), ker se pojavi v neverskem kontekstu in ker ta del ni preveden.

- [5] ISVOLENI KARSCHENIK, Imafh, hvala Bogu, Ioanna Spangebergia kàrľhanfko Pořtillo, v'nařh Slovenki Iesik toľmazheno inu poľneto. Ne motifè pak, ako bode lih mnogi na to nařhe Piřmo mèrdal inu ře obresal: Edan řentècie, drugi beřede, tretij puhřtabe, zhetèrti tipřelne alli zřarke, peti ne vèřm řam kai ři, graial. Sakai Hudizhova natura ie, da ne more obeno ni boshie ni kàrľhanfko delo pres tadla puřtiti. Inu navada ie pàř Lùdeh, da snαιο bulie opravliati, kakòř popravliati. Inu berřh v'drusih ozhèh bijl, kakòř v'řvoih trame vidio: Da ře tudi vzhafy krulievac sa krulievcom pořmehuie. Inu gdo òzhe alli more vřim Lùdem, vřakateri Glavi, vřtrezhi? (KPo 1567: VIb)

V JPo 1578 (II, 104b–108b) in TPo 1595 (II, 141–150) je odlomek iz Lukovega evangelija podrobno obravnavan, zato se ta podoba pogosto pojavlja, vendar v večini primerov ne gre za frazeme, temveč metafore, ki nimajo stalne oblike,

21 O različnih virih za slovenske biblijske prevode 16. stoletja in razmerjih med slovenskimi prevodi prim. Ahačič 2007: 505–529.

ali razlago podobe. Izjemi sta dve pojavitvi v JPo 1578: izrek se enkrat pojavi kot priložnostni citat v vprašanju in odgovoru po prej navedenem odlomku iz šestega poglavja Lukovega evangelija, en primer pa bi lahko uvrstili med frazeme, ker ima podobno zgradbo in enak pomen kot ostali frazeološki primeri. Približna slovarska oblika frazema bi bila **drugim videti/brati bil/troho v očeh, sebi bruna/trama ne počutiti/videti*, vendar zajema predvsem sestavinske variante, skladenjsko so si primeri preveč različni, da bi jih lahko poenotili.²² Podoba iz evangelija je bila živa v knjižnem jeziku 16. stoletja, izraz pa se še ni povsem ustalil. Na osamosvajanje zveze kaže tudi to, da se kljub veliki variantnosti ne pojavi zgled s samostalnikom *brat*, ki je v vseh prevodih obeh biblijskih odlomkov. V zgledih za frazem se vedno pojavi beseda iz besedne družine *drugi*. Vsi štirje primeri se skladajo v pomenu: 'videti majhne napake drugih, svojih velikih pa ne'. Čeprav sta struktura in sestavinska zapolnitev precej raznoliki, primeri vseeno dokazujejo začetek frazeologizacije v 16. stoletju. V JPo 1578 se pojavita še dve besedni zvezi, ki sta nastali na podlagi te podobe: *trošni obsojevalci* in *nosači brun*, ki pa nista obravnavani kot frazema, saj se pojavita le enkrat, verjetno gre za prenovitev frazema (prim. Kržišnik 2006).

Kot ustaljen frazem je zveza prvič²³ izpričana v Cigaletovem slovarju: »du siehst den Splitter in deines Bruders Auge, vidiš pezdir v očesu svojiga brata« (Cigale 1860: 1513), nato pa šele v SSKJ². V korpusu IMP se pojavi več citatov, vendar tudi nekaj primerov, ki bi lahko bili frazeološki. Celotna podoba *videti pezdir v očesu bližnjega, bruna v svojem pa ne (videti)* se pojavi v dveh primerih (zgled 6), trikrat se pojavi krajši frazem, v katerem je prisoten le drugi del: *ne videti bruna v svojem očesu* (zgled 7), kar vpliva na pomen frazema 'ne videti svojih napak'.

[6] »Glej ga, dedca!« razhudila se je Polona; »starost mi očita, farizej; ki vidi pezdir v očesu svojega bližnjega, bruna v svojem pa ne.« (Fran Detela: Veliki grof, 1885)

[7] Pred takšnim očitanjem bi se človek najraje pogreznil v zemljo, da bi ne trebalo pogledati v oči poštenim ljudem in onim, ki se smatrajo za poštene, ker ne vidijo bruna v svojem očesu. (Fran Maselj Podlimbarski: Povest Ivana Polaja, 1909)

SSKJ² ima v frazeoloških gnezdih gesel *bruno, pezdir in iver* zabeleženi dve različici, ki se razlikujeta v prvi sestavini (*pezdir/iver*), v vseh ostalih pogledih se obravnava ujema; kot primer navajam le eno varianto: bibl. *pezdir v očesu svojega bližnjega vidi, bruna v svojem pa ne* 'vidi majhne napake drugih, svojih velikih pa ne'. SSF

22 »Inu bersh v'drusih ozhéh bijl, kakòr v'fvoih trame vidio« (KPo 1567: VIb); »drugim eno Troho vide vnyh Oku, febi pak Bruuna v'laftnem Oku nepozhute« (JPo 1578: II, 108b); »To fe rezhe, inu ie, drugim Trohu videti Vozheh, febi pak Bruuna nepozhutiti« (JPo 1578: II, 181a); »Ti vidilñh eno troho v'eniga drusiga okej, ampak v'tvoim okej trama nepozhutitñh« (DB 1584: III, 78b).

23 V drugih zgodovinskih slovarjih se pojavi nekaj zgledov, ki spominjajo na to zvezo, vendar je sobesedila premalo, da bi z gotovostjo lahko govorili o frazemu: Kastelec – Vorenc (v geslih *oko¹, troha*): **festuca in oculo**, troha v' *ozheffi*; Svetokriški (v geslu *troha*): vezhkrat en prah, ena troha im. ed. oslepi tu oku.

tega frazema nima. M. M. Galer (2001: 70) opredeljuje zvezo kot stalni citat, navaja varianto s samostalnikom *iver*.

V korpusu Gigafida 2.0 se pojavlja več različnih zvez, ki temeljijo na tej biblijski podobi. Veliko je citatov, ki navajajo točno mesto v Bibliji. Nekoliko redkeje se pojavlja daljši frazem, ki je precej varianten. Slovarko obliko bi zapisala približno tako: *videti iver/pezdir v očesu koga/česa, bruna v svojem/lastnem (očesu) pa ne* (zgleđi 8–10). Namesto prvotnega *v očesu drugega/bližnjega* ima skoraj vsak primer drugačen predmet, nekateri ostajajo znotraj istega pomenškega polja (npr. *v očesu bratov, drugih*), v nekaterih primerih pa je predmet pogojen s sobesedilom (npr. *v očesu države*). Pogosta je tudi varianta *v tujem očesu*. Frazem se v številu prilagaja osebk. Najpogosteje se pojavi *pezdir, iver* je rabljena le dvakrat. Dvakrat se pojavi tudi varianta s *smet*, ki kaže na to, da se frazem odmika od izhodišnega besedila in se približuje vsakdanjemu jeziku oziroma sodobni stvarnosti, ki ji podobe bruna, iveri in pezdirja niso blizu. Nekaj je tudi posameznih sestavinskih variant, npr. *slama, trska* ipd. namesto *pezdir* in *spregleđati* namesto *videti*. V enem primeru je frazem z uvajalnim sredstvom označen kot pregovor.

- [8] In zato Podobnik lahko vidi pezdir v očesu drugega, bruna v svojem pa ne! (Branko Gradišnik: Slovenski ljudski krapeži, 1998)
- [9] Visoki cerkveni dostojanstveniki vidijo iver v očesu države, bruna v svojem pa ne. (Finance, 2006)
- [10] Žal pa pri nas še vedno velikokrat drži pregovor, da se lažje vidi smet v tujem, kot pa bruno v lastnem očesu. (Novi tednik NT-RC, 2002)

Zgleđi iz Gigafide 2.0 kažejo tudi, da se je frazem razcepil na dva krajša, in sicer samo s podobo bruna (zgleđi 11–13) ali samo s podobo iveri (zgleđi 14–16). Pojavlja se nekaj predvidljive variantnosti pri izražanju svojine, in sicer *v (či-gavem) očesu : v očesu (koga/česa)*. Nadaljnje krajšanje frazema je povezano s spremembo pomena ‘moteči dejavnik, napaka’, ki je podoben pomenu frazema *trn v peti*.

- [11] Mesić je pravzaprav edina skupna točka istrskih festivalov, ki sta sicer kot pes in mačka. Sta pa bruno v očesu, kakor je bilo opaziti v Pulju, predvsem Zagrebu. (Stop, 2004)
- [12] Borut Šuklje, notranji minister, o Andreju Podvršiču, direktorju policistov: Kaj pa če je tale na levi bruno v mojem očesu. (Dnevnik, 1999)
- [13] Pripadniki Kforja bodo bruno v očesu kosovske samostojnosti vsaj še nekaj let. (Internet, 2012)
- [14] Razmere v Čečeniji so torej tisti trn v peti, iver v očesu in še kaj v rusko-zahodnih odnosih. (Dnevnik, 2000)
- [15] S Castrovim režimom, ki je od leta 1959 največja iver v washingtonskem očesu, so se na različne načine ukvarjale prav vse administracije Bele hiše. (Dnevnik, 2002)
- [16] Kaj pa Džibril Farišta? Ta je iver v očesu zgodovine, slepa pega, ki nacionalističnemu pogledu preprečuje popolno osredinjenje. (Zbornik postkolonialnih študij, 2007)

Sestavinska variantnost med sodobnim jezikom in preteklimi obdobji ter znotraj sodobnega jezika izvira iz različnih prevodov Biblije. V 16. stoletju sta variantni

dve sestavini: *bil/troha* in *tram/bruno*. Naslednji trije prevodi (Japelj (1784–1802), Wolf (1856–59) in Chráska (1914)) imajo *pezdir*, vsi kasnejši prevodi pa *iver*, le *Življenje z Jezusom* (pilotska izdaja Nove zaveze v sodobnem jeziku) ima prevod *drobec*. To je verjetno tudi razlog, da se v korpusu IMP varianta z *iver* ne pojavi. V vseh celotnih prevodih Biblije po 16. stoletju se v drugem delu pojavi *bruno* (biblija.net), zato ta del tudi v frazemih ni varianten.

Frazem je nastal na podlagi besedne zveze, ki ima v Bibliji samo preneseni pomen, njegova frazeologizacija pa se je začela že v 16. stoletju, kar potrjuje več primerov; eden od njih potrjuje tudi rabo izven verskega konteksta. Opazno je, da je sestavinska zapolnitev frazema pogojena s spreminjanjem prevoda Biblije, kar se odraža v variantnosti. Skozi stoletja lahko opazujemo njegovo krajšanje in posplošitev. Zabeleženi so štirje frazemi: *videti bil/iver/pezdir/troho v očesu koga/česa*, *bruna/trama v svojem/lastnem (očesu) pa ne* ‘videti majhne napake drugih, svojih velikih pa ne’; *ne videti bruna v svojem očesu* ‘ne videti svojih napak’; *bruno v (čigavem) očesu/v očesu (koga/česa)* ‘moteči dejavnik, napaka’ in *iver v (čigavem) očesu/v očesu (koga/česa)* ‘moteči dejavnik, napaka’. Najdaljši frazem je prisoten v vseh obdobjih, vendar je samo v sodobnem času izpričan tudi s posplošenim predmetom, ki ga določa kontekst, v starejših pa ostaja le znotraj istega pomenskega polja (*drugi, bližnji, brat*). Drugi frazem je zabeležen le v vmesnem obdobju, saj zanj ni potrditve v gradivu 16. stoletja in v korpusu Gigafida 2.0. Morda je bil le vmesna stopnja v procesu nastajanja dveh najkrajših frazemov, ki sta prisotna v sodobnem jeziku. Vse več je variant, ki se odmikajo od prvotnega besedila (npr. *smet*), frazemi se v sodobnem jeziku vse bolj prilagajajo sobesedilu, saj se uporabljajo tudi za nečloveške predmete (npr. *zgodovina*). V daljšem frazemu je izpostavljeno razmerje med nečim majhnim (*bil/troha/iver/pezdir*) in nečim velikim (*tram/bruno*), kar se odraža v pomenu frazema. Ko sta se v sodobnem jeziku osamosvojila dva krajša frazema, kjer to nasprotje ni več izraženo, sta se izenačila v pomenu. Iz primerov (zglede 11–16) namreč ni razvidno, da bi frazem s samostalnikom *bruno* zaznamoval velike napake ali moteče dejavnike, frazem s samostalnikom *iver* pa majhne. Na izenačenje v pomenu je verjetno vplivalo tudi dejstvo, da pojma (in besedi) *bruno* in *iver* današnjim govorcem nista blizu. Za frazem oziroma frazeme je v vseh obdobjih značilna velika variantnost, ki morda izvira ravno iz pogoste rabe.

3 SKLEP

Kljub omejenemu gradivu za posamezna obdobja je analiza pokazala, da je s pomočjo slovarjev in korpusov mogoče v osnovnih obrisih slediti razvoju frazemov skozi zgodovino slovenskega jezika. Ob tem je treba poudariti, da kljub postavljenim kriterijem za ločevanje frazemov od metafor ter stalnih in priložnostnih citatov in kljub uvedbi dveh vmesnih skupin meje v nekaterih primerih še vedno niso povsem jasne oziroma so podvržene subjektivni presoji.

Veliko število sestavinskih variant (sinhrono in diahrono) lahko kaže na pogosto rabo frazema, prisotnost podobe v zavesti govorcev ter prilagajanje frazema jeziku in stvarnosti določenega časa. Kljub menjavi sestavin frazem ne razpade, temveč (p)ostaja aktualen tudi v kasnejših (in prihodnjih) obdobjih, prav tako še naprej ohranja povezavo s primarnim besedilom, Biblijo. Opisani pojav je kontradiktoren sestavinski stalnosti kot definicijski lastnosti frazemov, zato bi bilo zanimivo podrobneje raziskati, ali je to posebna značilnost biblijskih frazemov.

VIRI

- Biblija.net** = *Biblija.net: Sveto pismo na internetu*, www.biblija.net (25. 6. 2019).
- Cigale 1860** = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*, Laibach: J. Blasnik, 1860, www.dlib.si (25. 7. 2019).
- DB 1584** = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.
- Gigafida 2.0** = *Gigafida 2.0: korpus pisne standardne slovenščine*, viri.cjvt.si/Gigafida (25. 6. 2019).
- Glonar 1936** = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1936, www.dlib.si (25. 6. 2019).
- Gutsman 1789** = Ožbalt Gutsman, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, Klagenfurt: Ignaz Aloys von Kleinmayer, 1789, www.dlib.si (25. 7. 2019).
- Hipolit** = Kartoteka gesel obrnjenega latinsko-nemško-slovenskega in nemško-slovensko-latinskega slovarja Hipolita Novomeškega; pripravil J. Stabej; gradivo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- IMP** = *Jezikovni viri starejše slovenščine IMP*, nl.ijs.si/IMP (25. 6. 2019).
- JPo 1578** = Jurij Juričič, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.
- Kastelec – Vorenc** = *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1608–1710)*, www.fran.si (25. 6. 2019).
- KPo 1567** = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.
- MD 1592** = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVAVM*, Graz, 1592.
- MTh 1603** = Hieronymus Megiser, *Thesaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
- Murko 1883** = Anton Murko, *Slovénjko-Némshki in Némshko-Slovénski RÓZHNI BE,SÉDNIK*, V' Grádzi: v salógi in na prodaj per Fránzi Ferftli, 1833, www.dlib.si (25. 7. 2019).
- Pavlica 1960** = Josip Pavlica, *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, 1894–1895, www.fran.si (25. 6. 2019).
- Snoj 2014** = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, www.fran.si (25. 6. 2015).
- SP** = *Slovenski pravopis 2001*, www.fran.si (10. 9. 2019).
- SSF** = Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, www.fran.si (25. 6. 2019).
- SSKJ²** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si (25. 6. 2019).
- TE 1555** = Primož Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, Tübingen, 1555.
- TkM 1579** = Janž Tulščak, *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*, Ljubljana, 1579.
- TL 1567** = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*, Tübingen, 1567.
- TPo 1595** = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
- TR 1558** = Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen, 1558.
- TT 1557** = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
- TT 1581-82** = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581–1582.
- Vodnik** = Kartoteka gesel obrnjenega nemško-slovenskega slovarja Valentina Vodnika; pripravil J. Stabej; gradivo hrani Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

LITERATURA

- Ahačič 2007** = Kozma Ahačič, Viri za prevod svetopisemskidipln besedil pri slovenskih protestantskih pisnih 16. stoletja in nekatere tehnike prevajanja, *Slavistična revija* 55.3 (2007), 505–529.
- Baláková – Mokijenko 2016** = Dana Baláková – Valerij Mokienko, Nič nie je nové pod slnkom, *Slavistična revija* 64.2 (2016), 113–124.
- Galer 2001** = Majda Marija Galer, *Biblične stalne zveze v slovenskem jeziku: diplomatska naloga*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2001. – Tipkopis.
- Jakop 2006** = Nataša Jakop, *Pragmatična frazeologija*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Linguistica et philologica 14).
- Jelovšek 2018** = Alenka Jelovšek, Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja: pomenske razlage in zgodovinska stvarnost, v: *Slovanská lexikografie počátkem 21. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference, Praha 20.–22. 4. 2016*, ur. Božana Niševa idr., Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2018, 463–470.
- Kidrič 2013** = Francè Kidrič, Hipolit (1667–1722), *Slovenska biografija*, Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013, <https://www.slovenska-biografija.si/> (25. 6. 2015).
- Kržišnik 1986** = Erika Kržišnik, Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordnini, v: *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, ur. Breda Pogorelec s sodelovanjem Jožeta Koruze, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986 (Obdobja 6), 435–445.
- Kržišnik 1990** = Erika Kržišnik, Teoretično zanimiva knjiga iz frazeologije, *Slavistična revija* 38.1 (1990), 57–64.
- Kržišnik 1999** = Erika Kržišnik, Frazeologija v Murkovem slovarju, v: *Murkov zbornik*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 9), 312–347.
- Kržišnik 2000** = Erika Kržišnik, Biblične stalne zveze v SSKJ in v slovenskem jeziku, *Razprave razreda za filološke in literarne vede XVII* (2000), 67–80.
- Kržišnik 2006** = Erika Kržišnik, Izraba semantične potence frazemov = The use of semantic potency of phraseological units, v: *Slovensko jezikoslovje danes = Slovenian linguistics today*, ur. Ada Vidovič Muha = *Slavistična revija* 54.4 (2006), 259–279, 631–654.
- Kržišnik 2008** = Erika Kržišnik, Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovstvo* 53.1 (2008), 34–47.
- Kržišnik 2013** = Erika Kržišnik, Izbiblični frazemi v novem Slovarju slovenskih frazemov, v: *Die slawische Phraseologie und die Bibel*, ur. Harry Walter – Valerij M. Mokienko – Dana Baláková, Greifswald: Ernst-Möritz-Armdt-Universität, 2013, 114–122.
- Legan Ravnikar 2015** = Andreja Legan Ravnikar, Iz slovaropisne delavnice: ugotavljanje in strukturiranje pomenov pri večpomenskih leksemih v zgodovinskem slovarju, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis 2*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 449–456.
- Mavsar 2016** = Andreja Mavsar, *Izbična zoonimna frazeologija: diplomatsko delo*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2016. – Tipkopis.
- Merše 2011** = Majda Merše, Uvod, v: Kozma Ahačič idr.: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Zbirka Slovarji).
- Merše 2013** = Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013 (Linguistica et philologica 29), 161–178.
- Narat 2007** = Jožica Narat, Življenje besed v Bibliji: od *nog* do *glave*, *Jezikoslovni zapiski* 13.1–2 (2007), 285–296.
- Opašič 2014** = Maja Opašič, Zoonimske sestavnice u biblizmima hrvatskoga i pojedinih jezika, v: *Životinje u frazeološkom ruhu*, ur. Ivana Vidović Bolt, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2014, 1–14.
- Polajnar 2013** = Janja Polajnar, Neprodani in trdni. Ja, seveda, potem pa svizec ...: osamosvajanje oglasnih sloganov v slovenskem jeziku, *Jezik in slovstvo* 58.3 (2013), 3–19.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

Vrbinc 1997 = Marjeta Vrbinc, Frazeološke enote: definicija in razvrstitev, *Vestnik* 31.1–2 (1997), 127–161.

Vrbinc – Vrbinc 2012 = Alenka Vrbinc – Marjeta Vrbinc, Biblijski in literarni frazemi prevajalsko in leksikografsko, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije* 22.2 (2012), 499–508.

SUMMARY

Diachronic Research on Phraseological Units in the Bible and Derived from the Bible

This article presents basic theoretical findings on phraseological units in the Bible and derived from the Bible, and methodology for their diachronic study. The crucial steps were establishing criteria for the distinction between similar language units (established quotes, occasional quotes, phraseological units in the Bible, and phraseological units derived from the Bible) and resolving whether an occurrence in the primary source (the Bible) proves the existence of a phraseological unit in sixteenth-century Slovenian. The aim was to develop a methodology for tracing the evolution of certain phraseological units in and derived from the Bible. The research was based on a complete concordance from sixteenth-century Slovenian Protestant texts, various historical and modern dictionaries, and two electronic corpora: IMP, which contains works until 1918, and Gigafida 2.0, the last edition of the modern language corpus. Despite the lack of data for some periods and information about the spoken language of past eras, it was possible to confirm the existence of the phraseological units analyzed in a certain period. Lexical variation over time can be the result of linguistic and general sociohistorical development, and it is also influenced by subsequent translations of the Bible.